

Olematu Tallinn

Riigiarhiivis oli selle aasta juunist septembri alguseni väljas näitus “Olematu Tallinn. Vabaduse väljak Vabaduse sambaga”. Idee selle koostamiseks andsid arhiivis säilitatavad hoonete võistlus- ja muud teostamata projektid, samuti kirjavahetus Vabadussõja mälestusmärgi püstitamise kohta Tallinna. Väike näitus oli täidetud peamiselt Riigiarhiivis säilitatavate dokumentidega, lisaks mõned fotod ja plaanid mujalt. Näitus püüdis pidada kinni oma pealkirjast – olematu Tallinn –, kõik joonised ja fotod kujutavad objekte, mida kas pole kunagi püstitatud või mida enam pole. Hoonete võistlusprojektidest on Riigiarhiivis kõigile tuntud võistlusprojektid, mis Kunstihoone kavandamisel jäeti kõrvale ja mis, ühe erandiga, on üsna samas stiilis. Enamikule inimestele üllatusena planeeriti aga esimene Kunstihoone variant Harju mäele kahekorruselise paviljonilaadse hoonena. Kolm projekti nimekailt arhitektidelt E. Jacobilt, K. Burmannilt ja E. Kuusikult on säilinud.

Nagu näitavad olemasolevad dokumendid, alustati kavade suure Vabadussõja monumendi püstitamiseks Tallinna juba varakult. Pakutud ideed võib üldiselt jagada kolmeks: kõrge sambakujuline monument kas Vabaduse väljakule või Harjumäele, panteoni või mausoleumi tüüpi suur ehitis, mingi utilitaarne ehitis (valitsushoone, Vabadussõja muuseum). 1931. a. tõi monumendi konkurss kokku 18 tööd, osa neist säilitab Arhitektuurimuuseum. Riigiarhiivis on aga mitmesuguseid pool- või pärisdiletantide ettepanekuid niihästi jooniste kui ka kirjalike seletustena. Fantaasia ei tunne üldiselt piire. Juba 1924. a. tehtud testamentlike annetuste kaaskirjades soovitakse kristallkupliga mausoleumi, mis on kaunistatud “paremalt prantsuse skulptorilt” tellitud kujudega, või Toompeale nii kõrget sammast, et see paistaks Kopli kasarmuteni ja Ülemiste jaamani. Virumaa praosti G. Peermanni ettepanek 1938. a. on eeskuju võtnud Saksamaa Regensburgi Valhallast. J. Punniski sammast kroonib klaasist võidupärg, mida pimedal ajal õige keerulise kavaga algul osade kaupa ja lõpuks üleni valgustatakse. Ei puudu ka mälestusmärk-muuseum, mida kroonib vaatajaile avatud vaatetorn. Ümberkujundamishoog

ei halastanud projektides tihti ka vanalinnale. Üks uue valitsushoone projekt näeb ette selle püstitamise Toompea lõunanõlvale, kus see pidi ulatuma Pikast Hermannist Kiek in de Kōkini. Teine ettepanek soovitas samuti Toompeal ulatuslikke ümberehitusi, millele vaate avamiseks soovitati lisaks veel lammutada terve kvartal Lossiplatsi ja Toomkiriku vahel.

Kuna Heinaturust välja kasvanud Vabaduse väljak tundus pealinna esindusväljakuks liiga väiksena, korraldati konkursse ka selle ümberplaneerimiseks. 1937. a. konkursitöödest ühte säilitatakse ka Riigiarhiivis. Kõik tööd nägid ette Jaani kiriku lammutamise. Säilinud on ulatuslik kirjavahetus kirikule uue asukoha leidmiseks.

Paraku oli kõik aga lootusetult hiljaks jäänud. 1938. a. Vabadussõja üleriikliku monumendi püstitamise seadus määras monumendi avamise ajaks Eesti Vabariigi 25 aasta juubeli. 1939. aastal alanud ja paaril kuul päris edukas olnud pomposne korjandus katkes juba 1939. aasta septembris. 1940. a. augustis konfiskeeris uus valitsus aga 15 aasta vältel kogutud ligi miljon krooni Töötava Rahva Kultuurihoone püstitamiseks. Üsna ebaalgupäraselt pidi ka see olema monument, ainult et nõukogude võimu “taaskehtestamisele”. Poolelijäänud Tallinna Ohvitseride Keskkasiino ehitati sellise nime all pärast sõda lõpuni ja avati. Peagi muudeti see aga poliitharidusmajaks.

Kummalisel kombel kerkiski 1952. a. Harjumäe nõlvale monument, ainult et see ei kujutanud ei alasti Kalevipoega ega Eesti mundris Vabadussõja sangarit, vaid eesti rahva “suurimat poega” Viktor Kingisseppa. Aastakümneid tähelepanuta seisnud ilmetu sammas võeti 1990. aastate algul maha. Trepp aga jäi alles – kas ootama Vabaduse sammast? Näituse külastaja võinuks mõelda, kas olematu Vabaduse väljak on kaunim kui praegune?

Liivi Uuet,
näituse koostaja